

va igazán elkötelezett tagja legyen. Mint ilyen, a film a szocialista realista cselekmény prototípusát vonultatja fel. A film másik üzenete, hogy a szovjet embernek fel kell adnia a materiális jólléttel kapcsolatos vágyálmait. A film vizsgálja az egyén és a tárgyi világ érzéki kapcsolatát, és hogy az új társadalmi rend hogyan változtathatja meg azt. A történet első részében egy olyan világ szerepel, amelyet nem lehet megérinteni, a másodikban viszont egy olyan, amelyet muszáj megérinteni. A főszereplőt a városban körülvevő tárgyak felszíne sima, míg vidéken a napi élet részeként jelennek meg a különböző textúrák, és közvetlen, érintésen alapuló kapcsolat van az emberi test és az elemek között. A tapintás megváltó erejű a filmben: a tanárnő egyre inkább hús-vér találkozása a környezetével őt magát is átalakítja.

Az *Egyedül* című film lezár egy korszakot – a tapintással történő megtapasztalás megváltó erejét hangsúlyozó filmeket –, ugyanakkor meg is nyitja a szovjet szocialista realista hangosfilmek sorát. Az 1930-as évek közepétől a szovjet filmrendezők olyan hősokeket és hősnőket igyekeztek megalkotni, akik egyszerre voltak egyediek és archetipikusak, akiknek érzéseit a kollektívában való részvételük formálta. A hangosfilmek már jobban tudtak az egyéni pszichológiára koncentrálni, és ezáltal óhatatlanul elfordultak a tárgyi világ és az érzelmi megtapasztalás összefüggéseinek vizsgálatától.

Pethő-Szirmai Judit

A női nevek és a nők azonosítása a késő középkori Lengyelországban (a nagy-lengyelországi nemesség példáján)

Brzeziński, Witold: Uwagi o nazewnictwie i identyfikacji kobiet w późnośredniowiecznej Polsce (na przykładzie szlachty wielkopolskiej) = Kwartalnik Historyczny 119. évf. 2012. 1. sz. 5–30. p.

A név és az azonosítás szorosan összefügg egymással. Legegyszerűbben szólva, ahhoz, hogy meghatározzuk, ki az adott személy, meg kell nevezni, neve pedig azonosításának alapja. A személy azonosítása kulcsszerepet játszik a genealógiai kutatásokban. Ezért a személynevekkel kapcsolatos kérdések rendkívül fontosak a genealógus számára, és a történeti antropológia eredményei nagy segítséget jelentenek a forrásokban előforduló személyek azonosításában. Különösen nagy a szerepük a ma közönségesen családnévnek nevezett második név esetében.

Kétségtől nagy mennyiségű nyelvészeti szakirodalom áll a történelmi rendelkezésére, de a személynevek problematikájával a történészeknek maguknak, a genealógusoknak pedig kiemelten is foglalkozniuk kell. A történelmi kutatásnak a személynév társadalmi háttérére is ki kell terjednie. A személynévnek a név viselőjéről a nyelvtudomány eszközeivel megismerhető információtartalmát össze kell vetni az ugyanerre a személyre vonatkozó, de más forrásokból merített ismeretekkel. Ily módon betekintést nyerünk a nők megnevezésének társadalmi és kulturális tényezőibe, amelyet a tisztán nyelvészeti kutatások nem tudnak feltárni. Márpedig éppen ezeknek az ismereteknek az előzetes ismeretnek az elmélyültebb interpretálását, amelyet a személynevek hordoztak a múltban.

Az ismertett dolgozat tárgya a nagy-lengyelországi nemesi női nevek és viselőik azonosítása. Forrásul a bírósági jegyzőkönyvek szolgálnak megjelenésüktől, vagyis a 14. század utolsó negyedétől kezdve a következő évszázad végéig. A vizsgálódás kizárólag a keresztnévet követő második névre szorítkozik, amely a mai családnév funkcióját töltötte be, mivel a személyek azonosításában ennek van kulcsszerepe. Nem szabad elfeledkezni az azonosító formulák olyan jelzői elemeiről sem, amelyek a nemesi rendbe tartozó nők esetében fontos információt hordoznak, pl. *magnifica*, *generosa* vagy *nobilis*.

Igen ritka eset az, amikor a jegyző kizárólag a keresztnévet használja azonosításra. Éppen ellenkezőleg, inkább az szokott előfordulni, hogy a keresztnévet mellőzve a név második tagját használja csak az azonosításra: „a jastrowói Mikołaj úr felesége” (*domina conthoralis domini Nicolai de Jastrowo*, 1387), „a gądkai Jasiek úr özvegye” (*domina relicta Jaszconis de Gandky*, 1386), „Sędziwój Głębocki kisasszony lánya” (*domicella virgo filia Sandzivogii Glambozsky*, 1387), „a ksiązei úrnő” (*domina Xanska*, 1389), „a łowęcini úrnő” (*domina de Lovanczino*, 1394) vagy „a kępai vajdáné” (*domina palatinissa de Campa*, 1397). Ezek a példák a 14. század végi bírósági jegyzőkönyvekből származnak, de ezek az azonosítási formulák az egész rákövetkező 15. századra is jellemzőek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ugyanazt a személyt többféleképpen is azonosíthatták, pl. „Ochna asszony, a ksiązei Wincenty úr özvegye” (*domina Ochna relicta Vincencii de Xanze*, 1391), ugyanaz a személy, mint „a ksiązei úrnő” (*domina Xanska*, 1389), „a ksiązei Ochna úrnő” (*domina Ochna de Xanze*, 1391) vagy „a ksiązei Ochna” (*domina ochna*, 1398); „Wisława asszony, a sierakowói vajda egykori felesége” (*domina Wisława olim uxor palatini de Syracovo*, 1400) ugyanaz a személy, mint a „Wichna asszony, a sierakowói vajdáné” (*domina Wichna palatinissa de Siracowo*, 1392) vagy „a sierajowói vajdáné” (*palatinissa Sirakofska*, 1392).

A nemesi származású nők megnevezésének alapvető és leggyakoribb módja mindazonáltal az, amikor keresztnevüket a hozzátartozói minőségük leírásával összekapcsoltan jegyzik le, vagyis azt közlik, hogy kinek a felesége, özvegye vagy lánya az adott személy. Mennyiségileg a férj utáni nevek dominálnak. A férjet azonosító formula rövidebb vagy hosszabb lehetett. A férj keresztnevén kívül magába foglalhatta annak helynévből képzett nevét és tisztséget viselő nemesek esetén aktuálisan betöltött hivatalukat is, pl. „Dobiesława, a bytkovói Andrzej felesége” (*domina Dobeslava conthoralis domini Andree de Bitkovo*, 1387), „Hedvig, a niezamyśli Janusz Furman międzrzeczei várnagy özvegye” (*generosa domina hedvigis relicta olim strenui domini Janussi Furman de Nyezamysl castellani Miedzrzeczensis*, 1435).

A családi viszonyok szerinti azonosítás mellett a jegyzők gyakran használták a keresztnev utáni helynévi megjelölést. Az adott korban ez kétféleképpen valósulhatott meg: 1) prepozíciós szerkezettel (*de* + helységnév), 2) a helységnévből *-ski/-ska* képzővel alkotott melléknévvél. A 15A XV. század első felében még az első változat dominál, míg a század második felében egyre inkább a második megoldás nyer térteret. Így pl. eleinte ilyen formulákat találunk: „a ksiązei Ochna úrnő” (*domina Ochna de Xanze*, 1391), „a gaji Klimka asszony” (*domina Climca de Gay*, 1399), „bninói Małgorzata” (Margaretha de Bnino, 1406), de ritkábban ugyan, de már a 14XIV. század végétől felbukkannak a szintetikus alakok is. Ezért ugyanezt a három asszonyt nevezik így is: „Ochna Księska” (‘ksiązei Ochna’, *Ochna Xiaszka*, 1398) vagy „Księska asszony” (*domina Xanszka*, 1392), „Klimka Gajewska” (‘gaji Klimka’, *Climca Gayewska*, 1399), „Bnińska asszony” (*domina Bnynszka*, 1394) vagy „Małgorzata Bnińska” (‘bninói Margit’, *domina Margaretha Bninska*, 1398). A késői középkorban aztán ez lett a legelterjedtebb azonosítási mód. Felmerül természetesen, hogy csak a férfiak esetében beszélhetünk valódi helynévből képzett melléknévi azonosítókról, hiszen az asszonyok átvették férjük azonosítóját (a későbbi családnevet), így ez a típus is a nők esetében a családi viszonyok szerinti azonosítás egy további formája.

Zoltán András

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

Kelet-Európa külföldön: Cselekvőhálózatok a transznacionális mozgalmakban és a migráció történetében. A Bund esete

Wolff, Frank: *Eastern Europe Abroad: Exploring Actor-Networks in Transnational Movements and Migration History, The Case of the Bund = International review of social history*, 57. Vol., 2012, 2. Part 229-255.p.

A „transznacionális fordulat” a történetírás egyik legtöbbet elemzett témája, mégis elmondható, hogy több elméleti feszültséget szült, mint empirikusan megalapozott tanulmányt. Ez a cikk a cári Oroszország végnapjaiban létrejött egyik legjelentősebb társadalmi mozgalom, a Zsidó Munkásszövetség tevékenységét elemzi. Továbbá kísérletet tesz rá, hogy a történetírásba is bevezesse a társadalomtudományok által használt „cselekvőhálózatok elméletét”. Az orosz forradalmak magukra vonták a világ közvéleményének figyelmét, bár a forradalmak mögött álló mozgalmak nem kizárólag Oroszországhoz köthetők. Köztudott például, hogy az 1917-es forradalom legfontosabb szereplői távol éltek és dolgoztak Oroszországtól.

Cselekvőhálózat-elmélet és a történelem

A kérdés az, hogy a cselekvőhálózatok elmélete milyen többletet adhat a kutatóknak a társadalmak történetének vizsgálatához. A kérdés felvethető, mivel a cselekvőhálózatok elmélete az egyik legbefolyásosabb teóriává nőtte ki magát a társadalomtudományokban, viszont a történetírásban kevésbé elfogadott. A cselekvőhálózatok elméletének az a feltevése, hogy a társadalmi folyamatokra befolyással bíró szereplők közötti kapcsolatok vizsgálata alapvetően meghatározó magukra a folyamatokra nézve, kihívás elé állítja a társadalomtörténészeket. Itt tehát az eddig egymástól elkülönült egységekként vizsgált személyi és csoporttényezők helyett a személyek és csoportok között létrejött hálózati viszony vizsgálatáról van szó. A cselekvőhálózatok elmélete tehát nem az adott társadalomban bekövetkezett ese-